

23. ČESKÝ FAŠISMUS

JAROMÍR PAVLÍČEK

1. Vznik a cesta ke sjednocení

Počátky českého fašismu jsou úzce spjaty s mezinárodněpolitickými změnami v letech po první světové válce. Důležitým impulzem pro rozvoj fašistického hnutí v Evropě bylo vítězství fašistického režimu v Itálii v říjnu roku 1922, které následně ovlivnilo fašistické organizace v ostatních zemích.

Český fašismus byl reakcí na vystupňovaný český nacionalismus a první zprávy o jeho existenci se objevily již v roce 1922, kdy získával stoupence v národnědemokratických kruzích. V počátcích byl jeho program dosti obecný, radikálně nacionalistický, zaměřený především proti Němcům a „cizákům“, brojil však také proti internacionalistickým socialistům a „národně vlašnému“ Hradu. Samozřejmým byl antisemitismus a propagování vlády silné ruky. Zdaleka však nebyl tak militantní jako fašismus v sousedních nástupnických státech.

V letech 1922–1923 vzniklo několik krajně pravicových nacionalistických skupin. **Klub červenobílých** byl založen v roce 1922 ve spolupráci Josefa Kučery (1878–?), tajemníka národnědemokratické strany, Jiřího Branžovského (1898–?) a Zdeňka Zástěry (1892–1942). V roce 1923 měl klub na 1 300 členů a vydával vlastní časopis s názvem *Výzva červenobílých*. V úvodním svolání k veřejnosti dali svá jména k dispozici senátor Matuš Dula (1846–1926), profesor František Mareš (1857–1942), nedávný rektor Univerzity Karlovy, spisovatel Josef Holeček a pozdější předseda klubu profesor Arnošt Wenig (1883–1964). Právě jeho působení na právnické fakultě získalo mezi jejími profesory a studenty pro Klub červenobílých řadu stoupenců. Červenobílí propagovali šovinistický československý nacionalismus a jejich požadavky vycházely především z politické a sociální demagogie. Využívali nespokojenosti obyvatelstva s koaliční politikou vládních stran.

Prakticky ve stejnou dobu vzniklo **Národní hnutí**. Bylo volným sdružením v koncepci národní demokracie. V duchu pojetí Karla Kramáře kladlo důraz na sjednocení Slovanstva pod vedením Ruska, samozřejmě zbaveného bolševiků. Významně se podílelo na kampani proti uznání Sovětského svazu, která vedla

k odsuzování tehdejšího ministra zahraničních věcí E. Beneše. Národní hnutí bylo podporováno Mladou generací národnědemokratické strany, která v tisku vyzvala své stoupence k boji za vítězství fašismu v Československu podle vzoru italských fašistů. Vzhledem k vazbám na národní demokracii byl vliv Národního hnutí omezen především na Prahu a asi 500 stoupenců bylo registrováno v Brně pod předsednictvím profesora *Bohumila Baxy* (1874–1942). Vysokoškolské studentstvo více přitahoval vášnivý řečník na jejich shromážděních *Viktor Dyk* (1877–1931). Právě na takových akcích prosazovali vůdci Národního hnutí ve vztahu k Němcům „československou diktaturu“ a politiku „tvrdého klacku“.

Jak Červenobílí, tak Národní hnutí se ve stejném období pokoušeli navázat spojení s organizací **Moravští fašisté** v Holešově. Její členové se sdružovali okolo týdeníku *Hanácká republika*, v roce 1923 přejmenovaného na *Národní republika*. Vůdčí osobou organizace byl *Robert Mach* (1884–1945) a majitelem listu národnědemokratický poslanec František Zavřel, statkář ze Zahnašovic u Holešova. Na financování týdeníku se podílel Svaz průmyslníků. Moravští fašisté měli sice jen na 500 členů, ale snažili se prosadit ve spolkové činnosti dalších politických stran. Jejich kontakty nesměřovaly pouze k národním demokratům, ale také k předákům ruských bělogvardějských emigrantů v Mnichově. Koncem roku 1922 měli fašisté na Moravě již patnáct místních organizací (na Hané, na Valašsku, na Ostravsku, v Uherském Hradišti a ve Znojmě) a čtyři další v Čechách (v Praze, v Litoměřicích, v Kolíně a v Českých Budějovicích).

Od počátku existence fašistických organizací v Československu se projevovala snaha ustavit jejich jednotné vedení. V roce 1923 na schůzi fašistických předáků v Kolíně bylo zvoleno první ústřední vedení československých fašistů v čele s *F. L. Stelzigem*, knihkupcem z Holešova, a tajemníkem *R. Machem*. Již tehdy se však objevily rozpory o názvu hnutí, zejména mezi českou a moravskou skupinou fašistů. Střediskem ale zůstal ještě Holešov a tiskovým orgánem *Národní republika*. V dalších letech následovaly sjezdy v Holešově (1923) a v Kolíně (1924), kde bylo rozhodnuto o přemístění fašistického sekretariátu z Holešova do Prahy. Do čela zde vzniklého **Ústředí československých fašistů**, které již řídilo na 40 odboček, byl zvolen továrník z Kolína *Alois Klášterecký*.

V důsledku sílící aktivity československých fašistů během roku 1925, především v Praze, narůstaly řady jejich stoupenců. Na celém území ČSR odhadovalo ministerstvo vnitra v tomto roce jejich počet na 20 000. Odezvu nacházeli

fašisté i mezi vysokoškolskými a středoškolskými studenty; v čele pražského fašistického studentského sdružení stál vysokoškolský student *Jan Vrzalík* (1904–1971) a na brněnské univerzitě byl hlavním představitelem *Vladimír Teyrovský* (1898–1980). Na fašistickém sjezdu v Přerově (20. listopadu 1925) bylo rozhodnuto, že čeští fašisté již nebudou vystupovat ve spojení s národnědemokratickou stranou, ale zcela samostatně. Toto rozhodnutí bylo zřejmě podpořeno i představou, že po předchozích jednáních mezi pražským fašistickým ústředím a samotným B. Mussolinim by bylo možno očekávat z Itálie také finanční pomoc.

V první polovině 20. let se všechny tři směry českého fašismu, působící ještě relativně samostatně, postupně aktivizovaly, nelze ovšem hovořit o jejich převládajícím vlivu v některé společenské vrstvě, ani o politickém ovládnutí určitého geografického teritoria. Ve fašistických organizacích byli činní jak střední i nižší úředníci, tak živnostníci a řemeslníci, k fašismu se hlásili někteří bývalí legionáři, studenti, národně radikální dělníci, rolníci, podporovali jej i někteří podnikatelé a statkáři. Sympatizanty mělo fašistické hnutí i mezi příslušníky ozbrojených sil a blízko k němu měla také celá řada politiků stran pravice i středu (českoslovenští socialisté a lidovci). V počáteční etapě našlo oporu také u mnoha významných osobností z řad umělců a spisovatelů (Josef Holeček, Martin Rázus, Alois Jirásek, František Xaver Šalda, František Mareš) a určité sympatie mu vyjadřoval v této době i Karel Kramář.

Parlamentní volby v roce 1925 vcelku jasně reflektovaly polarizaci politických sil v Československu. Přestože zvítězili agrárníci, jejich komplikovaně sestavená vláda tzv. Pětky podala již v březnu následujícího roku demisi a byla vystřídána úřednickou vládou Jana Černého. Politické rozpory byly přímou pobídkou pro další aktivizaci českých fašistických sil. Krátce po pražském sjezdu československých fašistů (v únoru 1926) došlo 24. března 1926 ke splnutí všech stávajících fašistických organizací, které podle vzoru italských fašistů vytvořily **NÁRODNÍ OBEC FAŠISTICKOU (NOF)**. Programem nové politické strany bylo nastolení fašistického režimu v Československu. Zanedlouho nato, 1. května 1926, se zemského sjezdu Národní obce fašistické v Prostějově zúčastnilo na 500 fašistických delegátů z celé republiky a v průvodu demonstrovalo své smýšlení přes 3 500 stoupenců fašistického hnutí. Sjednocené fašistické hnutí začalo věnovat mimořádnou pozornost zejména mládeži – téhož roku byly založeny úderné fašistické oddíly *Omladina*, jejichž hlavní zastrašovací metodou byl fyzický teror.

2. Čeští fašisté ve druhé polovině 20. let

V jarních měsících roku 1926 se čeští fašisté dostávali do politické ofenzivy. V souvislosti s blížícím se 8. všesokolským sjezdem (5.–6. července 1926), kdy se očekávalo otevřené vystoupení českých fašistů, vzrůstala v zemi politická nervozita. Policejní ředitelství ve Znojmě zachytilo zprávy z Rakouska o přípravách zavedení vojensko-fašistické diktatury v Československu. Podobné zprávy o chystaném fašistickém převratu získalo policejní ředitelství v Brně na podzim roku 1926, kdy v den vzniku republiky mělo být za podpory slovenské Rodobrany zavedeno stanné právo, uzavřeny státní hranice a sekretariáty politických stran obsazeny ozbrojenými fašisty. Poslanci měli být internováni a v čele fašistického kabinetu měl stanout *Cyril Svozil* (1886–1935), ministrem národní obrany se měl stát generál *Radola Gajda* (1892–1948) a pro vedení ministerstva zahraničních věcí se počítalo se Štefanem Osuským (1889–1973). Členy vlády se měli stát také Andrej Hlinka (1864–1938), Vojtěch Tuka (1880–1946) a další krajně pravicoví politikové.

Právě V. Tuka a další slovenští nacionalisté, jako Alexander (Šaňo) Mach (1902–1980), Peter Prídavok (1902–1966) a Ferdinand Juriga (1874–1950) vytvářeli profil slovenské fašistické Rodobrany, což byly ozbrojené úderné oddíly, organizované podle vzoru italských „černých košil“ a hitlerovských SA. S českými fašisty je spojovala společná nenávisť k hnutí národnostních menšin, ke komunismu, k socialistickým stranám a Hradu a samozřejmě vyhraněný antisemitismus.

Mimořádně příznivý vztah k fašistům projevovala část členů Mladé generace v národní demokracii, jejíž představitelé konstatovali, že je s fašismem spojuje shodná idea: „Blaho státu a národa jest zákonem nejvyšším“. Také národnědemokratický redaktor Národních listů František Sís (1878–1938) prohlášoval, že český fašismus má pozitivní program, a vítal, že vede protikomunistický boj. Příliš se od fašistických myšlenek nelišil ani první muž národní demokracie Karel Kramář (1860–1937), který na zasedání zemského výkonného výboru strany prohlásil, že fašismus hlásá myšlenku národního státu a „vše, co je dobré ve fašismu, chce náš program a všecka naše politika“.

Další příležitost postavit se na obranu českého fašismu dostal K. Kramář po období vládní krize v létě roku 1926, kdy se T. G. Masaryk rozhodl k zásahu proti fašistům na základě informací o jejich připravovaném puči ve dnech sokolského sletu. Masarykova stať *Unterredung mit Masaryk*, uveřejněná 7. září 1926 v *Prager Tagblatt*, se vyslovila zcela jednoznačně proti českému

fašismu a vzhledem k široké publicitě měla velký ohlas u veřejnosti. Masarykovo konstatování, že „fašismus je anonymní společnost nespokojených a odmítnutých s omezeným ručením k výrobě politických báchorek a lupičských historek“, a především jeho výrok, že fašismus je „patologickou sedlinou“, vzniklou z politické krize národní demokracie, nemohly zůstat bez odezvy. K. Kramář reagoval v Národních listech již 10. září 1926 statí *Moje odpověď*, v níž vzal český fašismus pod ochranu; známým se stalo jeho rčení „zaplat' pánbůh, i když se to jmenuje fašismem“, kterým obhajoval nacionalistické postoje.

V podobném duchu se neslo i prohlášení národní demokracie, v němž se rozhodně postavila proti pronásledování „národního a státotvorného fašismu“ a také proti snaze politiků okolo Hradu rozpustit Národní obec fašistickou. Stejně stanovisko jako K. Kramář zastával i František Hlaváček (1876–1974), F. Sís a další národní demokraté. Kramářova linie zůstala v podstatě nezměněna a podobně také v případě řady sympatizantů i financierů fašistického hnutí lze hovořit o krátkém období okouzlení fašistickou ideologií, která v té době nepůsobila jako brutální či totalitářská. Ostatně také někteří politikové hradního křídla neskrývali své sympatie k tzv. demokratické diktatuře, kterou by bylo možno předejít diktatuře fašistické. Varšavský puč generála Józefa Piłsudského v Polsku v červnu 1926 a vytvoření autoritářského sanačního režimu hodnotily i některé prohradní noviny jako oprávněnou nutnost.

S obdobím politického vzestupu českého fašismu je neodmyslitelně spjata osoba generála *Radoly Gajdy* (vl. jm. *Rudolf Geidl*). O jeho kontaktech s českými fašisty se sice nepotvrzeně mluvilo již od roku 1924, ale otevřeně začal spolupracovat s Národní obcí fašistickou až v roce 1926 – po tehdy známé *Gajdově* a *Stříbrného* aféře – a posléze vstoupil i do jejích řad. Ve zmíněné aféře se *R. Gajda* stal objektem složité politické hry, kdy v první fázi byl zproštěn všech obvinění ze špionáže, ale na základě nezanedbatelného tlaku T. G. Masaryka byl v dalším kárném řízení zbaven hodnosti generála a degradován na vojína v záloze. *Gajdovo* vyobcování z armády 13. prosince 1926 mu dovolilo, aby se již na počátku roku 1927 zcela nepokrytě připojil k českým fašistům.

Právě na přelomu let 1926 a 1927 dosáhla Národní obec fašistická největšího rozmachu členské základny. Na 200 000 organizovaných členů v Čechách, z toho asi 40 000 v samotné Praze, svědčilo o tom, že čeští fašisté se konstitvovali jako samostatná politická síla, která hodlala zahájit boj o politickou moc. V prvních dnech roku 1927 (2.–3. ledna) se konal v Brně sjezd Národní

obce fašistické a do jejího čela byl jednomyslně zvolen *R. Gajda*, který se den před svým zvolením stal jejím členem. Členy direktoria byli ustanoveni profesor *L. Švejcar* a *Z. Zástěra* (1892–1942) z Prahy, *C. Svozil* (1886–1935) z Prostějova, profesor *Jan Khéres* z Uherského Hradiště, stavitel *Jan Daxner* (1904–?) z Nitry a lékárník *Vladimír Žuffa* (1893–?) z Bratislavy. *R. Gajda*, který od své degradace vystupoval v uniformě carského bělogvardějského generála, byl na brněnském sjezdu nadšeně přivítán voláním slávy, zdviženými pravicemi a zpěvem neoficiální hymny českých fašistů „Hej Slované“. *R. Gajda* především zdůraznil, že jako voják nemohl tuto funkci dříve přijmout, čímž se také distancoval od nařčení ze spolupráce s českými fašisty před svou degradací.

Po svém zvolení „vůdcem“ Národní obce fašistické vyhlásil *R. Gajda* otevřený boj komunismu a bolševismu; právě fašismus totiž považoval za jedinou sílu schopnou tyto ideologie zničit. Koncem února 1927 uveřejnil tiskový orgán strany *Říšská stráž Gajdovu* stať nazvanou Manifest generála Gajdy, která se v podstatě stala ideologickým základem českého fašistického hnutí. Svou populistickou agitaci prováděla Národní obec fašistická prostřednictvím letáků, tisku a vystoupení na veřejných shromáždění, po zvolení *R. Gajdy* poslancem, se stal místem pronášení fašistických projevů i parlament. Především sociální demagogie měla umožnit českým fašistům proniknout mezi široké vrstvy obyvatelstva. Vystupňovanou aktivitou v polovině roku 1927 se strana snažila ukázat svou akceschopnost; kromě násilných akcí vedoucích k narušení nebo úplnému rozbití schůzí a přednášek pořádaných demokratickými stranami se Národní obec fašistická snažila ovlivnit květnové prezidentské volby. Na 1 500 fašistů uspořádalo před volbami veřejný tábor, který vrcholil průvodem Prahou a provoláváním slávy *K. Kramářovi* a *R. Gajdovi*.

Kulminačním momentem politického rozmachu českých fašistů ve 20. letech byl celostátní sjezd Národní obce fašistické v Mladé Boleslavi svolaný na 14.–15. srpna 1927. V předvečer sjezdu se konal v mladoboleslavském městském divadle koncert umělců pražského Národního divadla sympatizujících se stranou a druhý den procházel městem průvod asi 1 600 fašistů v čele s *R. Gajdou* a generály ve výslužbě *Ignácem Gibišem* (1871–1936) a *Bohumilem Konopáskem* (1873–?). Vyvrcholením této propagační akce bylo shromáždění asi 2 000 stoupců českých fašistů a předání osobního vozu Škoda *R. Gajdovi* jako daru odbočky Národní obce fašistické v Mladé Boleslavi. Samotného sjezdového jednání strany se účastnilo 84 zástupců z Čech, 39 z Moravy a Slezska a 20 ze Slovenska. Hlavní projev přednesl tajemník strany *Jan Scheinost* (1896–1964) a pozdravné dopisy byly odeslány *A. Jiráskovi*, *J. Holečkovi*

a *F. Marešovi*. Ve smyslu demonstrace vůdcovského principu v Národní obci fašistické složilo direktorium své funkce do rukou *R. Gajdy* jako vůdci a znovu je z jeho rukou přijalo.

Na sjezdu v Mladé Boleslavi se však *R. Gajda* dopustil vážné politické chyby. Před prezentací volebního programu Národní obce fašistické, s níž se měla tato strana samostatně zúčastnit podzimních komunálních voleb, *R. Gajda* ze své pravomoci samostatnou účast ve volbách zakázal a pouze určil, které politické strany fašisté volit nesmějí. Krátce nato přes odpor direktoria rozhodl, že strana nebude zakládat samostatné odbory. Tyto a další momenty narušily zdánlivě pevné řady členstva Národní obce fašistické.

K rozkolu ve straně ovšem přispěla také další *Gajdova*, tzv. sázavská aféra. Krátce po zmíněném mladoboleslavském sjezdu se omladináři, členové fašistických úderných jednotek, snažili násilím zmocnit úředních dokumentů kárného výboru ministerstva národní obrany, které se týkaly projednávání *Gajdova* případu. Policie rychle zjistila, že akce úderníků Národní obce fašistické byla podniknuta se souhlasem *R. Gajdy* a *Z. Zástěry* a aféra měla dohru před soudem. *R. Gajda* byl odsouzen do vězení, ztratil tím i částečné generálské požitky, které mu zůstaly po prvním procesu, a navíc byl definitivně vymazán z československé vojenské evidence. Československá armáda tak ztratila jednoho z nejúspěšnějších legionářských generálů, výborného vojenského стратега a nositele mnoha vysokých domácích i zahraničních vyznamenání. Jako poslanec byl sice chráněn imunitou, ale dvouměsíční trest si odpykal v roce 1932.

Národní obec fašistická začala prožívat krizi i přes některá opatření, jež měla stranu personálně i finančně posílit. Do direktoria byl *R. Gajdou* přijat továrník *Josef Bartoň-Dobenín* (1862–1951), který měl udržovat kontakty s ostatními průmyslníky, ale ani nové direktorium nebylo jednotné. V listopadu 1927 rezignoval na funkci v direktoriu *C. Svozil* a nahradil jej *Z. Zástěra*. *C. Svozil*, působící v Prostějově, začal vytvářet opoziční skupinu fašistů na Moravě, tzv. **Fašistickou stráž**, jejímiž středisky byla města Olomouc, Přerov, Moravská Ostrava, Hulín a Holešov. Jeho akce v podstatě navazovala na lednový (1927) rozchod Národní obce fašistické s *R. Machem*, který patřil k zakládajícím členům Moravských fašistů na počátku 20. let. Přestože počet členů Národní obce fašistické byl koncem roku 1927 odhadován na 200 000, vedle vnitřního rozkolu byla její činnost ochromena rovněž naprostým nedostatkem finančních prostředků. Ten byl ovšem také zapříčiněn neúčastí Národní obce fašistické ve volbách, což mělo za následek ztrátu přislíbených finančních prostředků jak pro aparát strany, tak pro její tiskový orgán *Říšská stráž*.

Permanentní krize v *Gajdově* fašistickém hnutí pokračovala i v následujícím roce, a to především v důsledku vnitřních rozporů. Dne 5. února 1928 se konal v Praze generální sněm Národní obce fašistické za vedení *R. Gajdy* a s vystoupením generálů *I. Gibiše* a *B. Konopáska* a dále *J. Scheinosta* a *Františka Pauluse* (1885–?), ale ve stejnou dobu schůzovala v Olomouci moravská fašistická opozice vedená *C. Svozilem*. Opozičníci *R. Gajdu* sesadili z funkce vůdce Národní obce fašistické, na oplátku byli všichni ze strany vyloučeni. Nastalo období boje československých fašistických frakcí o moc. Již na podzim roku 1928 se vytvořila další opoziční frakce českých fašistů – **Svaz slovanských fašistů**, v jejímž čele stál *Václav Stulík* (1895–1962), šéfredaktor časopisu *Junácká stráž*, určeného fašistickým úderným oddílům. Do rady stařešinů této nové odnože Národní obce fašistické byly jmenovány významné politické osobnosti, o nichž bylo známo, že sympatizují s krajní pravicí československé politické scény. Vedle bývalého poslance zemského sněmu *Václava Perka* to byli univerzitní profesori *F. Mareš* a *Josef Pekař* (1870–1937).

R. Gajda se v kruzích Národní obce fašistické dostával stále častěji do sporů se svými spolupracovníky, především v direktoriu. Vůdcovský princip mu umožňoval zbavovat se nepohodlných kritiků nebo oponentů, a tak ve druhé polovině roku 1928 byli funkcí v direktoriu zbaveni *B. Konopásek*, *F. Aujeský* a *F. Bauer* (1897–1964). Rozkol nezasahoval pouze vedení strany, ale pronikal i do nižších složek, místních organizací. Opozice v Lysé nad Labem v čele s továrníkem *Vackem*, který patřil k významným financierům fašistického hnutí, přešla do tzv. **Národního tábora C. Svozila**. Vnitřní rozvrat ve fašistickém hnutí nezůstal bez pozornosti několika pravicových stran, které v něm spatřovaly příležitost získat část členstva do svých řad – především v období před podzimními parlamentními volbami v roce 1929. Iniciativní v tomto směru byl *J. Stříbrný* se svou radikální stranou slovanských socialistů, ale pozadu nezůstávalo ani Hlaváčkovo a Duškovo křídlo národnědemokratické strany.

Direktorium Národní obce fašistické si však uvědomovalo oslabování svých pozic a nakonec po schůzkách *R. Gajdy* s *J. Stříbrným*, ale též za účasti národního demokrata *F. Hlaváčka* byly navázány kontakty se zcela účelovým zaměřením. Z těchto kontaktů vznikl 4. října 1929 volební blok (nikoliv politická strana) Liga proti vázaným kandidátním listinám, v níž se sdružily Národní obec fašistická, Stříbrného Radikální strana, Svaz nájemníků, Strana domkářů, maloročníků a hospodářských jednot, Družina válečných poškozenců, Jednota československého domova a Odborové sdružení hudebníků. Spojení mezi nimi bylo velmi volné a ani *R. Gajda*, ani *J. Stříbrný* se nechtěli vzdát organizační samostatnosti svých stran, a tak došlo především k přetahování

členstva. V parlamentních volbách na podzim roku 1929 dosáhla Liga proti vázaným kandidátním listinám pouze 0,96 % všech hlasů a umístila se na posledním, šestnáctém místě mezi stranami, které obdržely mandáty. Poslanecká křesla získali J. Stříbrný, K. Pergler (1882–1954) a R. Gajda. Volební blok se po volbách rozpadl a Stříbrného proud se úplně osamostatnil v dubnu 1930 pod názvem Národní liga.

3. Diferenciace českého fašistického hnutí ve 30. letech

Tvrdeho dopadu hospodářské krize v letech 1929–1933 na všechny sociální vrstvy v Československu se snažil český fašismus využít ve svůj prospěch. Sociální demagogie byla vhodnou cestou pro šíření fašistické ideologie. Demokratický systém byl prohlašován za platformu sloužící k rozkradení státu a značně populární na počátku 30. let bylo heslo Národní obce fašistické: „Republika je jako vykradená chajda – zachrání ji Radola Gajda“. Faktem však zůstalo, že armádu nezaměstnaných ve městech a průmyslových centrech se v té době více podařilo podchytit komunistům, v pohraničí pak Henleinovým německým nacionalistům.

Na politické pravici se v době hospodářské krize objevila další fašistická organizace – **Vlajka**. Jejími organizátory byli většinou nacionalističtí studenti v čele s posluchačem Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze *J. Vrzalíkem*. Nebyl v těchto kruzích osobou neznámou, byl členem vedení *Fašistického studentského sdružení*, které od roku 1925 do roku 1927 patřilo k Národní obci fašistické, ale v roce 1928 se přeorganizovalo v **Národní svaz mládeže a studentstva**. Organizačními změnami se posléze skupina funkcionářů dopracovala 3. dubna 1930 k založení politického klubu Vlajka a vedle jmenovaného *J. Vrzalíka* pracovali ve výboru *Miloš Meixner*, *Jindřich Streibl* (1907–1988) a *Jožo Hritz*, člen Hlinkovy slovenskej ľudovej strany, a do prvních čísel stejnojmenného časopisu *Vlajka* přispívali často *V. Dyk* a *F. Mareš*. V prvních fázích existence nebyla Vlajka politickou stranou v pravém slova smyslu, ale politickým klubem, který volně sdružoval pravicově orientované intelektuály. V roce 1930 stál v čele Vlajky *Lubomír Kukla* (1903–1969) a členy předsednictva byli *J. Vrzalík*, *J. Streibl*, *J. Hritz* a méně známí *František Varcl* a *Josef Chlubna*. Počátkem 30. let měla Vlajka protiněmecké zaměření v duchu ideologie národní demokracie a sociální program podobný programu Národní obce fašistické nebo Národní ligy.

Protiněmecká orientace, na jejíž akcentování měl značný vliv *V. Dyk*, měla svůj český nacionalistický rámeček, který se ale postupně měnil. Především po

nástupu Hitlera v Německu došlo ve Vlajce k zásadnímu obratu ve vztahu k nacismu. Této změně také odpovídalo vedení Vlajky. V období, kdy se vlajkaři dovolávali při zdůrazňování československého nacionalismu M. R. Štefánika, A. Rašina, K. Kramáře, K. Havlíčka, F. Palackého a A. Jiráska, stál v čele organizace *Stanislav Nikolau* (1878–1950), známý autor učebnic zeměpisu pro střední školy, ale v roce 1934 ho vystřídal *J. Vrzalík* a čestným členem byl zvolen *F. Mareš*. Ovšem i za předsednictví *S. Nikolaua* Vlajka ostře vystupovala proti antifašistickým německým emigrantům a nemohla se také smířit s působením *J. Voskovce* a *J. Wericha* v Praze. Ve spolupráci s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou zorganizovali v únoru 1932 vlajkaři mohutnou schůzi v Praze, na níž hovořili i *A. Hlinka*, *J. Tiso* a předseda Slovenskej národnej strany *M. Rázus*. Vlajkaři přijali autonomistický program hlinkovců a žádali jako oni splnění pittsburské dohody z roku 1918. Tady stáli v jedné frontě jak s *R. Gajdou*, tak s *J. Stříbrným*, kteří se ovšem snažili Vlajku využít pro své vlastní politické cíle.

Specifická byla slovanská orientace vlajkařů, která byla zaměřena na polské stoupence prezidenta Piłsudského (tzv. piłsudčáci). Častá jednání vedli *J. Vrzalík* a *J. Hritz* v Polsku, kde navázali spolupráci s pravicovou nacionalistickou Legií mladých. Případná Československo-polská konfederace měla být hrází proti „germánstvu a bolševictví“. Tyto tendence vyvrcholily v dubnu 1934 ustavením tzv. polské ligy v rámci Vlajky, jejímiž členy byly vedle již jmenovaných vlajkařských funkcionářů i významné osobnosti politického života jako pražský primátor *K. Baxa*, univerzitní profesor *Karel Domin* (1882–1953) aj. Zanedlouho však – po tajné návštěvě *J. Vrzalíka* v Německu – začali vlajkaři přebírat ideové prvky z nacistické ideologie, a přestože vzorem korporativního státu pro ně zůstávala i nadále Itálie, začali se pozitivně obracet směrem k nacismu.

Výrazně se Vlajka zviditelnila při tzv. insigniádě v listopadu 1934. Spor o navrácení insignií, pečetidel, starobylých památek a historicky cenných věcí mezi německou a českou univerzitou byl rozhodnut soudně a postavil proti sobě obě části Karlovy univerzity. Po ostrých bouřích a bitkách mezi českými a německými studenty bylo vydání insignií české straně skutečně vynuceno. V pouličních výtržnostech, které mj. vedly k polarizaci levicových a pravicových sil na české straně, se vyznamenávali především vlajkařští studenti svou nacionální záští a arogancí nejen vůči Němcům, ale i vůči levicovým odpůrcům takového způsobu řešení historického sporu.

Počátkem 30. let se přes pokles stoupenců Národní obce fašistické v celostátním měřítku v některých oblastech počet jejího členstva zvýšil. Týkalo se

to zejména Pardubicka, Litomyšlska, jižních Čech a jižní Moravy, přibylo také přívrženců fašismu v chudých okresech Českomoravské vysočiny. S fašisty sympatizovala ta část zemědělců, která stála v opozici proti agrární a lidové straně, ve městech přecházeli k fašistům nespokojenci z ostatních opozičních stran. Nově založené organizace strany začaly uplatňovat svůj vliv při komunálních volbách v letech 1931–1932; výsledky těchto voleb byly v některých oblastech pro fašisty povzbudivé.

Ve druhé polovině roku 1932 si nárůstu členstva a počtu nových fašistických jednot všimlo direktorium Národní obce fašistické. Aktivní činnost náčelníka strany pro Moravu majora ve výslužbě *Rudolfa Uvíry* (1879–?) sledovalo i ministerstvo vnitra, kterému neuniklo, že běžná návštěvnost na veřejných shromáždění Národní obce fašistické se pohybuje kolem několika set osob. Akce fašistů na Moravě měly být podle direktoria vzorem pro další aktivitu strany v Praze.

V noci z 21. na 22. ledna 1933 skutečně proběhla v Brně jedna z nejznámějších akcí českých fašistů v meziválečném období, akce „Gajda-granát“. Pod vedením nadporučíka v záloze *Ladislava Kobsinka* (1903–?) přepadlo na 70 příslušníků Národní obce fašistické tehdejší Svatoplukova kasárna 43. pěšího pluku v Židenicích u Brna s úmyslem vyvolat širokou převratovou akci vedoucí ke svržení stávajícího režimu. Celá akce, provedená se značným diletantismem, rychle zkrachovala, ale každopádně měla velkou publicitu. Při následujícím vyšetřování byla odhalena provázanost fašistů s četnými osobami z řad armády, jejich kontakty s různými polovojenskými organizacemi (Československou domobranou z Itálie, Jadranskou stráží, Obcí bývalých námořníků) a zvláště úzká se ukázala spolupráce s Československou domobranou, v jejímž čele stál bývalý vedoucí fašistických úderných oddílů, legionář a generál ve výslužbě *I. Gibiš*.

Již druhý den po likvidaci pokusu o puč byl v Holiči na Slovensku zatčen *R. Gajda* a spolu s dalšími 67 osobami byl v červnu 1933 souzen Státním soudem v Brně. Právě *R. Gajdovi* se ovšem nepodařilo prokázat jakoukoli účast na akci a vynesené rozsudky, včetně úplného *Gajdova* osvobození, odpovídaly původnímu hodnocení puče z úst agrárního ministra národní obrany Bohumíra Bradáče, že „jde více o ztřeštěnost svedených lidí“ než o organizovanou akci některé politické strany (Národní obce fašistické). Proti nízkým rozsudkům se však rozpoutala bouře jak ze strany socialistů, tak z okruhu Hra- rodu. Právě z podnětu Kanceláře prezidenta republiky došlo v březnu 1934 k re- vizi procesu a tresty fašistům byly zdvojnásobeny. Také *R. Gajda* byl odsouzen

k těžkému trestu šesti měsíců, přestože mu ani tentokrát nebylo nic prokázáno. Tlak socialistických stran na revizi procesu byl zřejmě silný a zvláště zaměřený na *Gajdovo* odsouzení. Přisedící soudu, právník a univerzitní profesor Rudolf Dominik (1889–1950), na protest proti nátlaku sociálních demokratů po procesu přestoupil ze sociální demokracie do Národní obce fašistické a stal se po volbách v roce 1935 za tuto stranu poslancem.

Na jedné straně židenická akce českých fašistů pro svůj lokální charakter nemohla ohrozit stabilitu demokratického režimu v Československu, ale fašisté se jen více zdiskreditovali v očích veřejnosti, na druhé straně bylo s podivem, že oficiální vládní místa nedosáhla zastavení činnosti Národní obce fašistické. Ministerstvo vnitra sice zostrilo svá opatření proti českým fašistům častými domovními prohlídkami bytů funkcionářů strany a zabavováním různých nezákonně držených zbraní, ale samotnou politickou činnost Národní obce fašistické to neomezilo.

Nástup Hitlera a nacistů k moci v Německu počátkem roku 1933 aktivizoval i české fašisty. Časopis *Fašistický jih* v březnu 1933 viděl v Hitlerově vítězství vzor pro české fašisty a nabádal, aby se od A. Hitlera učili jak dobýt vítězství. V srpnu 1933 došlo k vytvoření bloku pravicových a fašistických skupin z celé republiky, jehož iniciátorem byla Hlinkova slovenská ľudová strana. Ta využila k útokům proti vládní politice Pribinových oslav v červenci roku 1933. V průběhu oslav se v Nitře konala společná konference členů Hlinkovy strany, Slovenské národní strany, Národní obce fašistické, Národní ligy a Radikální národní demokracie. Text společného manifestu v srpnu vytvořené opoziční fronty označil boj proti vládnímu režimu za „svrchovanou povinnost skutečných národovců a vlastenců“. Manifest požadoval vytvoření federace slovan-ských národních států a těsnou spolupráci s Polskem. Program byl v mnohém kopií programu Národní obce fašistické. Úzká spolupráce s hlinkovci sice neměla delšího trvání, ale politika Národní obce fašistické narůstala do státu nebezpečných rozměrů.

V průběhu roku 1934 opět došlo k spolupráci různých fašistických, nacionalistických a krajně pravicových skupin a jejich sbližování s národní demokracií a tento proces vyústil v ustavení pravicové organizace nazvané Národní fronta. Politická sešlost v tomto seskupení byla velmi pestrá – Národní obec fašistická a Radikální národní demokracie tvořily jádro členské základny a do nového svazku se přihlásila také Národní strana živnostenstva a obchodnictva v Československé republice, Národní tábor československý, Sdružení katolických zemědělců, Selský svaz, Sdružení majitelů domů, Svaz zemědělců a dělníků,

Konzervativní strana a Družina dobrovolců zahraničního vojska. Národní fronta nepřinášela na politickou scénu nic nového a veřejnosti se jevila jako účelově reorganizovaná Národní obec fašistická. Pro tehdejší politické vztahy bylo typické, že do Národní fronty nevstoupila Stříbrného Národní liga, která měla programově k Národní obci fašistické velmi blízko, ale svou roli zde evidentně sehrála osobní averze J. Stříbrného k R. Gajdovi a jeho postoj k Národní obci fašistické, kterou pokládal za nespolehlivého politického partnera. Do čela Národní fronty byl postaven v té době již těžce nemocný F. Mareš (R. Gajda proto F. Mareše často zastupoval), místopředsedy se stali vůdcové jednotlivých začleněných hnutí. R. Gajda evidentně kalkuloval s dalším vývojem a stále oddaloval likvidaci Národní obce fašistické – úmluva stanovila lhůtu do tří měsíců od vzniku Národní fronty – až proti němu vystoupila opoziční skupina ve vlastní straně, která žádala okamžité a úplné splnutí všech složek Národní fronty. Vleklé rozpory vyústily ve skutečnou roztržku, v níž se za R. Gajdu postavila „stará garda“ Národní obce fašistické včetně řady stávajících funkcionářů. Dne 3. srpna 1934 R. Gajda ohlásil odchod Národní obce fašistické z Národní fronty, což ovšem doprovázela bouřlivá tisková kampaň, vedená zejména Karlem Locherem (1893–1959) z Radikální národní demokracie. Vystoupením z tohoto nacionálně pravicového seskupení si sice Národní obec fašistická zachovala svou politickou samostatnost, ale také to pro ni znamenalo značné oslabení a tím i menší možnost významněji ovlivňovat československou politiku.

Ostrá tisková polemika mezi oběma stranami pokračovala i po rozchodu Národní obce fašistické s Národní frontou na stránkách *Fašistických listů* a Hlasu Národní fronty. Tak jako byl R. Gajda obviňován ze spolupráce s agrárníky, tak R. Gajda obviňoval Národní frontu (a oprávněně) ze spojení s národně-demokratickou stranou a jejími financemi. Finanční stránka představovala právě pro Národní obec fašistickou trvalý problém, strana se neustále potýkala s nedostatkem peněz a dluhy a to byl také jeden z důvodů, proč začala v této době organizovat další politické seskupení – **ARIJSKOU FRONTU**. Nová koncepce v politice Národní obce fašistické, propagovaná především J. Branžovským a Jiřím Smíchovským (1897–1951), se zaměřila na spolupráci s pravicově orientovanými Němci v Československu; očekávalo se od ní posílení členské základny strany příchodem československých Němců i Maďarů a nevyučovala se ani jejich finanční podpora. Fašistická Arijská fronta nemusela být bez politického významu, pokud by politický vývoj pokračoval podle kalkulace vedení Národní obce fašistické. Sympatizanty z řad Němců nacházelo nové seskupení většinou v Brně mezi dřívějšími příslušníky rozpuštěné Německé nacionálně socialistické dělnické strany, kteří svou podporu Arijské

frontě odvozovali od dalších kroků K. Henleina. Tato orientace Národní obce fašistické se však u starších členů strany nesetkávala se souhlasem a někteří ji proto dočasně opustili. Je logické, že s vítězným politickým tažením henleinovců v následujících měsících a letech tato krátkodobá koncepce Národní obce fašistické definitivně padla.

Od parlamentních voleb v roce 1935 si slibovaly úspěch především pravicově zaměřené strany. V předvolebním období vyvíjely tlak na změnu československé zahraniční politiky a v první řadě napadaly spojeneckou smlouvu Československa se Sovětským svazem. Nový pravicový politický subjekt, který vznikl v říjnu 1934 pod názvem Národní sjednocení, preferoval spojení národní demokracie s Národní ligou a s Národní frontou pod vedením K. Kramáře, a přestože předvolební jazyk byl totožný s programem *Gajdovy* Národní obce fašistické, ta nebyla přizvána. Volby však skončily překvapující porážkou československé pravice, přestože Národní obec fašistická, které dalo hlas 167 433 voličů (tj. 2,03 %), obsadila dvanácté místo a získala šest mandátů do sněmovny. Poslanecká místa zaujali *R. Gajda*, *J. Branžovský*, *R. Dominik*, *J. Ivák* (1889–?), *M. Trnka* (1892–?) a *F. Zvoníček* (1891–1969), předsedou poslaneckého klubu strany se stal *R. Gajda*. V porovnání s volebními výsledky v roce 1929 to však byl přece jen úspěch, který nebyl zanedbatelný.

Po volbách doporučilo vedení Národní obce fašistické svým členům spolupráci s agrárníky a rovněž s Národním sjednocením – tak byl v podstatě vymezen okruh pravicových stran, jejichž politické programy byly v mnoha bodech totožné. Společná východiska se odrážela mj. i v postoji všech těchto politických subjektů k mezinárodní situaci – italsko-habešské válce a později událostem ve Španělsku po povstání Frankových nacionalistů proti republikánské vládě.

Ke spolupráci s politickou konkurencí minulých let bylo vedení Národní obce fašistické motivováno obavami z totálního úpadku strany. Ukazovalo se, že po volbách v roce 1935 fašistické hnutí začalo ztrácet přitažlivost pro venkovské obyvatelstvo. Všeobecná kritika vůči straně směřovala především na adresu jejího vedení, které – jako tomu bylo ve většině politických stran – neplnilo předvolební sliby a ustupovalo od svých programových zásad. Značné rozladění také vyvolávaly zvěsti o *Gajdově* finanční závislosti na agrárnících. Finanční problémy však nebyly jediné potíže, se kterými se Národní obec fašistická potýkala – ve straně se opět objevily nové opoziční frakce. *Vrána* založil Hnutí vlastenecké akce, další skupinu stoupenců odvedl *Václav Vodák*, který později organizoval Českomoravskou obec fašistickou.

Poklesu popularity Národní obce fašistické na venkově se snažil *R. Gajda* zabránit zvýšenou aktivitou fašistů mezi rolnictvem. V červnu 1937 byla při straně založena **NÁRODNÍ ZEMĚDĚLSKÁ STRANA ROLNÍKŮ, MALO-ROLNÍKŮ, DOMKÁŘŮ, ZAMĚSTNANCŮ PŮDY A MLYNÁŘŮ**, do jejíhož čela byl jmenován poslanec *F. Zvoníček*. Již značně všeobsažný název měl pro Národní frontu fašistickou získat na venkově každého a také vyjadřoval výraz určité averze vůči agrárikům.

Jako jedna z nejvýznamnějších opozičních složek proti Národní obci fašistické se vyprofilovala v březnu roku 1937 **SLOVANSKÁ OBEC FAŠISTICKÁ**. Iniciativa k jejímu založení vzešla z župní konference Národní obce fašistické v Pardubicích. Došlo v podstatě k vnitrostranickému spiknutí proti *R. Gajdovi* – řada funkcionářů z vedení strany mu vyslovila nedůvěru. Z jeho bývalých spolupracovníků se proti němu postavili předseda pražského opozičního výboru strany *Jaroslav Rydlo* (1877–1941), bývalý šéfredaktor *Fašistických listů* a zakladatel Klubu červenobílých *Josef Kučera*, akademický malíř *Karel Rélink* (1880–1945), bývalý ústřední tajemník strany *Hugo Tuskány* (1887–?) a major ve výslužbě *Emil Šourek* (1884–1954), který zastupoval fašistické Hnutí za nové Československo (jeden z pozdějších názvů fašistické organizace Vlajka). Slovanská obec fašistická přerušila s Národní obcí fašistickou spojení, ale její životnost byla krátká a již 31. října 1937 se sloučila s dalším fašistickým subjektem – **NÁRODNÍ STRANOU RADIKÁLNÍ**. Její zakladatel, vydavatel *Arijské korespondence* *H. Tuskány*, zamýšlel původně přechod do Vlajky, ale činnost vlajkařů ho neuspokojovala, proto založil stranu novou. Ta měla od svého založení několik set členů, většinou nespokojenců s činností Národní obce fašistické a jejího vůdce *R. Gajdy*. Po určitou dobu se nová strana zdála být solidně finančně zajištěna, neboť do jejího čela nastoupil *Václav Koula*, bývalý ředitel pražské Kolbenky, v němž český fašismus získal vlivnou osobnost mezi průmyslníky. Provolání Národní strany radikální o „ne-smířitelném boji proti nadvládě židovského imperialismu a jeho nástrojům – liberalismu a marxistickému bolševismu“ v mnohém připomínalo dřívější prohlášení Národní obce fašistické. Ta se však jako představitelka klasického českého fašismu orientovala ve svých vizích na fašistickou Itálii, zatímco Národní strana radikální se jednoznačně obracela k německému nacismu, o čemž svědčila také její úzká spolupráce s Vlajkou.

Politický klub Vlajka, (dle hlášení policie měl v roce 1935 asi 4 000 členů) se koncem roku 1936 spojil s Hnutím za nové Československo, vedeným *Jindřichem Streiblem* (1907–1988), a na politické scéně se tak objevila další fašistická strana: **HNUTÍ ZA NOVÉ ČESKOSLOVENSKO – VLAJKA**. Její

program byl více méně totožný s programem všech fašistických hnutí a stran v Československu: zahrnoval boj proti komunistům, demokratům, židům a zednářům a propagoval ideu stavovského státu. Občanská válka ve Španělsku vlajkaře doslova aktivizovala, obdivně vzhlíželi jak k Frankovi, tak k Hitlerovi.

4. Rok 1938 a český fašismus

Anšlus Rakouska v březnu 1938 vyvolal obavy z dalšího vývoje nejen u českých levicových a demokratických sil, ale také v řadách pravice. Bylo evidentní, že nastává období, které bude existenční záležitostí pro Československo jako samostatný stát. Vážnosti situace si byli vědomi i čeští fašisté a jejich obavy se projevy i na zasedání direktoria Národní obce fašistické krátce po anšlusu. Rezoluce hovořila o „celistvosti a nedotknutelnosti státu“, v zahraniční orientaci se stále čeští fašisté poněkud naivně obraceli pro podporu k italským fašistům. Obrana republiky se přitom stala klíčovým heslem Národní obce fašistické již v roce 1936, kdy se v jejím tisku začaly stále častěji objevovat výzvy k modernizaci armády a projevovalo se spontánní odhodlání členů strany bránit republiku. Vlastenecká aktivita, která byla pozitivním rysem českého fašismu, se v tomto kritickém období vystupňovala.

V průběhu roku 1937 podnikl *R. Gajda* množství propagačních cest, na nichž vedl horlivou kampaň na obranu republiky. Po vyhlášení částečné mobilizace československé armády v květnu 1938 napsal *R. Gajda* jako vůdce Národní obce fašistické prezidentu E. Benešovi, že strana přestává být opoziční silou a dává se prezidentovi plně k dispozici. Nakolik byla jeho vlastenecká nabídka konzultována mezi nejvyššími politickými špičkami republiky, není možno doložit, ale při zasedání užšího výkonného výboru strany počátkem července 1938 *R. Gajda* oznámil, že ho přijal ministerský předseda M. Hodža a údajně mu nabídl volné pole působnosti pro politickou činnost. *R. Gajda* na zasedání vyjádřil pochopení pro tíživou situaci vlády, doporučoval ovšem, aby Národní obec fašistická této nabídky ve vlastním zájmu využila.

V letních měsících roku 1938 vyjadřovali čeští fašisté intenzivně své vlastenectví a vůli bránit republiku. Stále se však domnívali, že vstřícné jednání vůči Mussolinimu odvrátí Hitlerovu akci proti Československu, aniž si uvědomovali, že již anšlusem Rakouska dali Italové najevo nezájem o středoevropský prostor.

Ještě v květnu 1938 po částečné mobilizaci proběhly v republice volby do obcí, jejich výsledky potvrdily naprostou převahu demokratických sil v českých

regionech státu. Zatímco celá plejáda fašistických stran a straniček prakticky zmizela z politické scény, Národní obec fašistická si udržela pozice a v Praze získala 7 819 hlasů (o dva a půl tisíce více jak v roce 1931). V dramatických zářijových dnech roku 1938 podnikli čeští fašisté ještě jeden pokus o získání vlivu na československou politiku. Dne 14. září 1938, bezprostředně po Hitlerově štvavém projevu na norimberském sjezdu NSDAP navštívila Přemysla Šámala (1867–1941), přednostu Kanceláře prezidenta republiky, z pověření *R. Gajdy* delegace Národní obce fašistické v čele s poslancem *F. Zvoníčkem*. Požadovali pro vůdce své strany oficiální zplnomocnění k jednání s italskou vládou a s K. Henleinem s odůvodněním, že *R. Gajda* je místopředsedou mezinárodní fašistické organizace, v jejímž čele stojí B. Mussolini, a může dosáhnout toho, že fašistická Itálie přijme úlohu prostředníka při řešení tzv. sudetoněmecké otázky. Zdůrazňováním loajality k Československu chtěli delegáti Národní obce fašistické docílit i souhlasu vedoucích představitelů státu k vyjednávání *R. Gajdy* přímo s A. Hitlerem. O den později navštívil prezidentskou kancelář přímo *R. Gajda* a žádal, aby mu byla svěřena vláda, přičemž naznačoval záměr zavést vojenskou diktaturu. Jeho žádost o přímou rozmluvu s prezidentem E. Benešem však byla odmítnuta.

Bylo zřejmé, že v kritických zářijových dnech roku 1938 se čeští fašisté pokusili ovlivnit politický vývoj s jasně naznačovaným plánem uchopit moc v zemi a nastolit vládu pevné ruky, přičemž měli v úmyslu využít prostřednictví fašistické Itálie. *R. Gajda* však nemohl mít nadhled v evropské velmocenské politice a v podstatě přeceňoval rozpory mezi fašistickou Itálií a nacistickým Německem – tyto rozpory nebyly antagonistické. Nacisté se také nemínili dělit s fašistickou Itálií o vliv ve střeoevropském prostoru. Vždyť jen o několik dní později B. Mussolini jako spolustrůjce Mnichova poskytl dobré služby A. Hitlerovi a zasadil se o úplné realizování nacistických požadavků vůči Československu.

Když Hodžova vláda přijala 21. září 1938 na základě ultimáta Velké Británie a Francie Hitlerovy požadavky, na celém území republiky propukly mohutné demonstrace na obranu republiky. K nejaktivnějším organizátorům manifestací namířených proti kapitulaci vlády náleželi i členové Národní obce fašistické. Z balkonu Rudolfiny (tehdejší budovy parlamentu) hovořili k několikasettisícovému shromáždění demonstrantů představitelé všech politických stran, které se nemínily smířit s kapitulací, a mezi nimi vystoupil v uniformě ruského generála i vůdce Národní obce fašistické *R. Gajda*. Vláda generála J. Syrového, která po několik dnů vzbuzovala naděje národa, nakonec 30. září 1938 přijala mnichovský diktát, a to přes odpor řady politiků. *R. Gajda* vrátil

anglickému králi a francouzskému prezidentovi jako výraz opovržení politikou těchto zemí vysoká vyznamenání – komturské kříže.

Předmnichovský politický systém v okleštěném Česko-Slovensku již nemohl existovat a bylo jen otázkou času, kdy se vytvoří režim autoritativní demokracie a dojde k zjednodušení politické scény. Již v průběhu října 1938 začala být zastavována činnost některých politických stran. *R. Gajda* ovšem z politického života nemínil odejít, stále se zde nabízela alternativa uchopení moci. Stanul v nejužším vedení Národního tábora fašistického, který v té době vznikl. Šlo o stavovské hnutí, jehož členem mohl být jen árijec, a každý člen Národní obce fašistické se automaticky stával příslušníkem tohoto seskupení. Mladí členové byli zařazováni do zvláštních útvarů *Gajdovy* legie. Zvláště vybraní spolehliví členové Národní obce fašistické byli pověřeni speciálními úkoly pro případ násilného uchopení moci, s nímž *R. Gajda* stále počítal. Neodmyslitelnou součástí politického života Národní obce fašistické v pomnichovských dnech se stal výrazný antisemitismus.

Dne 30. listopadu 1938 vznikla Strana národní jednoty v čele s Rudolfem Beranem (1887–1954). Ustavila se z několika významných předmnichovských stran – z republikánské strany, z větší části národních socialistů, ze strany lidové a strany živnostensko-obchodní a po určitém váhání se její součástí staly i Stříbrného Národní liga a *Gajdova* Národní obec fašistická. Jednota nové strany byla velmi iluzorní, probíhaly v ní spory a vzájemná obviňování mezi demokratickým, konzervativním a fašistickým křídlem. Původně váhající Národní obec fašistická se vystavovala nebezpečí, že bude postavena mimo zákon, pokud do Strany národní jednoty nevstoupí. Za vstup do Strany národní jednoty žádali čeští fašisté na prezidentovi E. Háchovi a vládě především *Gajdovu* rehabilitaci a teprve po jejím potvrzení oznámily jak Národní obec fašistická, tak Národní tábor fašistický vstup do nového politického sdružení. Přestože mnoho českých fašistů *R. Gajdovi* členství ve Straně národní jednoty vyčítalo, stal se jedním z jejích místopředsedů.

Jinou cestou se však daly skupiny ultrapravicového zaměření, které především viděly naprosto bezchybný vzor v nacistickém Německu a jeho systému. Mnichovská kapitulace vyvolala v život jednu z nich, která si dala označení **Akce národní obrody**. Již 30. října 1938 se objevilo v Národní politice prohlášení „Národe“, pod nímž byli podepsáni představitelé vysokých škol, Akademie věd a umění, advokáti, průmyslníci a další činitelé. Vážnost měl novému politickému subjektu dodat profesor *K. Domin*, známý z období insigniády, ale hlavními činiteli byli germanofil *Miroslav Hlávka* (1897–1945/nezvěstný/),

Jan Lobkowicz (1885–1952) a *František Vítok*. Cílem Akce národní obrody bylo dosadit na všechna rozhodující místa árijce a antisemity a sjednotit celý národ v jediné totalitní straně s programem sociálního češství. Heslem Akce národní obrody se stalo fašistické heslo: Blaho státu jest nejvyšším zákonem. Vedoucím členům imponoval „Führerprincip“ a způsob, jakým A. Hitler likvidoval marxisty a komunisty.

Tato politická skupina však představovala velmi nesourodý konglomerát krajní pravice. Základem Akce národní obrody bylo antisemitské hnutí Arijská fronta, vedené *Františkem Drázdou*, přidalo se také Hnutí mladých advokátů, lékařů a jiných svobodných povolání. V důsledku diferenciací sil byl posléze *K. Domin* vytlačen z funkce předsedy. Ve dnech všeobecné likvidace politických stran koncem října a počátkem listopadu 1938 usuzovali představitelé Akce národní obrody, že si jejich skupina neudrží samostatnost. Její název byl změněn na Svaz národní obrody, který začal podporovat Stranu národní jednoty – *Oldřich Čihák* (1896–1951), generál *Josef Šnejdárek* (1875–1945) a spolupracovníci okolo časopisu *Znova*, ale druhá část uskupení Akce národní obnovy, finančně mnohem silnější, v níž byli *Emanuel Mimra* (1894–?), *Ferdinand Macalík* (1896–1949) a *M. Hlávka*, se stavěla do fašistické opozice vůči Beranově vládě (*M. Hlávka* vedl v té době tajná jednání v Německu).

Pozadu ve své aktivitě nezůstalo ani Hnutí za nové Československo – Vlajka, jejichž vůdcové *Jan Rys-Rozsévač* (1901–1946/popraven/) a *Jindřich Thun-Hohenstein* (1913–1994) v té době již požadovali zcela nepokrytě totální fašizaci republiky a ve svých heslech se uchýlovali k naprosto primitivnímu demagogickému štvání proti všem silám, které charakterizovaly předmnichovskou demokracii v Československu. Vlajka se prokazatelně spojila se štvavou protičeskoslovenskou vysílačkou „Pravda vítězí“ ve Vídni, kde v redakci působil jeden z jejích členů *Vojtěch Musil* (1904–1945/nezvěstný/). Veřejnosti o sobě dala Vlajka vědět velkou letákovou akcí koncem roku 1938 a bylo zřejmé, že český fašismus se snažil využít politického vývoje po Mnichovu ve svůj prospěch.

Nakonec ani *R. Gajda*, přestože zavedl svou Národní obec fašistickou do řad Strany národní jednoty, nebyl k Beranově politice příliš loajální. Nevěřil totiž stálým slibům o své rehabilitaci a navrácení generálské hodnosti a byl trvale připraven prosadit i silou požadavky českého fašismu vůči stávající vládě. Počátkem roku 1939 se aktivita českých fašistů začala stupňovat, na shromážděních byl *R. Gajda* okázale vítán heslem „Jeden vůdce – jeden národ“ a zdravěn árijským pozdravem zdvižené pravice. Když se konečně Beranova vláda

rozhodla *R. Gajdu* rehabilitovat, přijal jej 3. března 1939 prezident E. Hácha a *R. Gajda* podepsal prohlášení o úplné likvidaci své fašistické strany v zájmu vytvoření pevné Strany národní jednoty. V následujících dnech měl být *Gajda* dokonce vyslán do Německa k urovnání vzájemných sporů. V hodinách fašistických kraválů 14. března 1939, které měly znovu připravit českým fašistům cestu k moci, navštívil *R. Gajda* předsedu vlády R. Berana a vyzval ho k předání vlády. Ještě aktivnější byly skupiny vlajkařů i činitelů Akce národní obrody, kteří úzce spolupracovali s organizacemi NSDAP. Fašistické demonstrace však byly rozehnány a dalším excesům učinil konec vpád nacistických vojsk 15. března 1939.

Nacistické Německo nevsadilo na *R. Gajdu* a české fašisty ani na skupiny fanatiků okolo Vlajky a Akce národní obrody. Nacistům bylo jasné, že pro naprostou většinu obyvatelstva protektorátu tito lidé nemají žádnou vážnost a důvěryhodnost. Beranova vláda v čele s E. Háchou byla přijatelnější pro zachování relativního klidu než rozdmýchávání politických bojů o moc. Po několika peripetiích zápasu o získání moci i za přispění nacistů se *R. Gajda* z protektorátní politiky stáhl, ačkoli kontakty s Národní obcí fašistickou stále udržoval. Po celou dobu protektorátu byl však pod dohledem agentů německé tajné služby. V období let 1939–1945 se političtí dobrodruzi okolo Vlajky a dalších fašistických skupinek dali zcela do služeb nacistických okupantů a stali se symbolem kolaborace a zrady, synonymem odpadu českého národa.

5. Program českého fašismu

V roce 1926, kdy došlo ke spojení fašistických skupin v Národní obec fašistickou, vypracovali její zakladatelé *Z. Zástěra*, *A. Dušek*, *C. Svozil* a *V. Teyrovský* politickou směrnicí Základní ideje fašistického vládního programu. Jako cíl v programu dominovalo ustavení fašistického státu, vytvoření nové vlády, převzetí velení armády fašisty, zřízení pořádkových sborů a fašistických gard a také nová orientace zahraniční politiky.

Rovněž v řadách národnědemokratické Mladé generace se v počátcích tohoto hnutí projevovaly sympatie k fašistickému programu a pojítkem byla idea: „Blaho státu a národa jest zákonem nejvyšším“. Tento slogan se v následujících letech stal oficiálním heslem českého fašismu.

Do preciznější podoby připravil fašistický program *R. Gajda* po svém zvolení vůdcem Národní obce fašistické v roce 1927; tehdy byl v *Říšské stráž*

uveřejněn Manifest generála Gajdy, který se tím stal skutečným ideologickým základem českého fašistického hnutí. Cílem českého fašistického hnutí bylo vytvoření korporativního státu, v němž měla být nahrazena „parlamentní demokracie stavovskou mocí“. Oporou státu, a to byla Mussoliniho koncepce, byly stavy: zemědělský, dělnický, obchodníků, živnostníků a duševně pracujících; každý stav byl ještě dále rozčleněn do jednotlivých odborových syndikátů. Italský fašismus byl vzorem v tom, že se stavěl nad třídy a žádal bezpodmínečné podřízení třídních zájmů zájmům národa a státu. Český fašismus toto zaklínadlo přijal též. V programu Národní obce fašistické byla také zdůrazněna „spolupráce tříd v národě, spravedlnost všem, ochrana sociálně nejslabším, harmonie sil národních atd.“, vzorem třídního smíru měla být Mussoliniho Charta práce. Program měl svou demagogií umožnit proniknout českým fašistům do všech vrstev národa.

Přes proklamované ideály a perspektivy stavovského státu byl objektivním úkolem a programem Národní obce fašistické boj proti marxismu a komunismu. Přes rozpory, které strana měla s vládami v meziválečném období, byla ochotna se postavit „po bok té vlády, která povede boj proti komunistům“. Sociální problematika měla ve fašistické ideologii své pevné místo a často bývala spojena s výrazným antisemitismem. V desateru fašistických zásad z roku 1931 se zdůrazňovalo, že „žid je tvým úhlavním nepřitelem a škůdcem – vypověz mu proto boj“.

Od svého vzniku, až po odchod z politické scény na počátku protektorátu program Národní obce fašistické proklamoval a vyzdvihoval český nacionalismus a v tom byl logicky protiněmecký, intenzita tohoto postoje byla ovšem dosti proměnná.

Organizace Vlajka měla zpočátku jasně protiněmecké zaměření, ale také zásadní odpor ke komunismu. Značná část programu, včetně oblasti sociální, byla obdobou programu Národní obce fašistické. Program Vlajky proklamoval řízené hospodářství, korporativní stát vycházející z Mussoliniho Charty práce a vypjatý český nacionalismus, sloužící k rozpoutávání protiněmeckých vášní. V určité fázi se pokoušeli vlajkaři hledat tzv. slovanskou orientaci ve vztazích k Polsku, ale od poloviny 30. let nacházeli zalíbení a vzor v úspěších nacistické ideologie v sousedním Německu. Korporativní stát italského typu byl sice ještě velkým vzorem, ale nacismus se pro vlajkaře postupně stával stále pozitivnějším typem vlády. Podobné programové cíle měla také Akce národní obrody, v níž se ovšem shodně s Vlajkou bezprostředně po Mnichovu stala primitivní demagogie a úplná pokleslost v politické argumentaci nosnou

programovou rovinou. Samozřejmě bylo, že protiněmecký český nacionalismus se dávno z programu vytratil a vzorem se stala nacistická ideologie.

6. Zahraniční kontakty českých fašistů.

Od kontaktů s fašistickou Itálií si čeští fašisté mnohokrát slibovali jak politickou, tak někdy i finanční podporu. Již po svém zvolení vůdcem strany se *R. Gajda* obrátil přímo na B. Mussoliniho se zvláštním memorandem, které vedle „pochlebování“ fašistickému vůdci obsahovalo i žádost o finanční podporu. Kurýra Národní obci fašistické na Itálii zajišťovala zvláštní služba, která prostřednictvím ukrajinského nacionalisty *Nikifora Horbaniuka* (1891–1958) udržovala spojení i s centrálou ukrajinských bělogvardějců v Mnichově.

Již koncem 20. let udržovala strana také kontakty s nacistickou NSDAP v Mnichově, především s Alfredem Rosenbergem (1893–1946), tehdejším šéfredaktorem listu *Völkischer Beobachter*. Ten se později vyjádřil, že kurýři Národní obce fašistické příliš nadsazovali při hodnocení významu českého fašistického hnutí, sám je považoval za příliš rusofilské.

Také italsí fašisté byli ke *Gajdovým* memorandům značně skeptičtí nejen proto, že byla vždy spojena s žádostmi o finanční pomoc, ale také pro protimaďarskou a projugoslávskou politiku českých fašistů, která italské straně nemohla být sympatická. Nedostatek financí byl nakonec tím hnacím motorem, proč čeští fašisté hledali kontakty v zahraničí, ačkoliv samozřejmě existoval i motiv politický. Složitou cestou se např. kontaktovalo direktorium Národní obce fašistické na maďarské magnáty, kteří je dovedli až k maďarskému premiérovi Guylovi Gömbösimu; finanční efekt této cesty v roce 1933 byl údajně úspěšný.

Žádaná slovanská a antisovětská orientace nasměrovala v roce 1932 kurýra strany *Jaroslava Soukupa* (1898–1965) do Varšavy na nejvyšší vládní místa; společným zájmem bylo vytvoření federace slovanských států nebo československo-polská federace. Kontakty s řadou dalších organizací měly také společný motiv antisovětismu. Vítanou osobou byl *R. Gajda* rovněž pro bělogvardějskou emigraci jak v Československu, tak v sousedních státech. *R. Gajda* sám vkládal velké naděje do tzv. Všeslovanského komitétu pro pomoc ruskému lidu (označovanému také Všeslovanská liga na pomoc Rusku). Kontakty s vojenskými antisovětskými organizacemi se vyvíjely až k nabídce, aby se *R. Gajda* stal vůdčí osobou v protisovětském tažení na Dálném východě.

V krizovém období roku 1938 se Národní obec fašistická snažila najít oporu proti nastupujícímu nacismu opět u fašistické Itálie, ale jak již bylo řečeno, středoevropský prostor zcela jasně patřil do zájmové sféry Německa.

7. Zhodnocení

Český fašismus byl součástí celoevropského politického procesu hledání východisek z poválečné krize. Měl však svou specifickou národní genezi, historii a obsah. Byl reprezentován celou řadou fašistických a fašistoidních organizací, které začaly vznikat již v roce 1922. Jednotlivé organizace jako Národní hnutí, Červenobilí či Moravští fašisté se v roce 1926 sjednotily do Národní obce fašistické. Příchodem populárního generála československých legií v Rusku *R. Gajdy* se fašistické hnutí měnilo v politickou stranu v čele s „vůdcem“ a řídicím direktoriem. V rámci této strany postupně vznikaly a zanikaly organizace jako Svaz fašistického studentstva, Fašistická mládež, Omladina, Fašistická garda aj., jejichž vůdčí ideou byl extrémní český nacionalismus. Politický program Národní obce fašistické a jejích souputnických organizací byl převážně negativistický, antiliberalistický, antikomunistický a antisemitský. Stoupenci českého fašismu byli získáváni především demagogickou nabídkou „jednoduchých řešení“ sociálních problémů a permanentním hledáním viníků za nedostatky a nepořádky ve společnosti jak doma, tak i v zahraničí.

Skutečností však bylo, že v období Mnichova patřili čeští fašisté včetně generála *R. Gajdy* k nejrozhodnějším stoupencům obrany státu. Po zániku republiky se fašistické hnutí značně diferencovalo svým přístupem k protektorátu a k další existenci českého národa v rámci německé říše a ve vztahu k ní. Následná činnost českých fašistů byla plná paradoxů, od vlastenectví až k udavačství a úplné zradě i vlastních bývalých českých nacionalistických ideálů.

Prameny a literatura

PRAMENY

Archivní

- ARCHIV KANCELÁŘE PREZIDENTA REPUBLIKY PRAHA: fond D.
STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV PRAHA: fond bývalého Archivu Ústavu dějin KSČ;
fond Policejní ředitelství Praha; fond Presidium ministerské rady.
MORAVSKÝ ZEMSKÝ ARCHIV BRNO: fond Policejní ředitelství Brno.
ARCHIV MINISTERSTVA SPRAVEDLNOSTI PRAHA: fond Národní soud v Praze.

Tištěné

- GAJDA, Radola: *Moje paměti*. Praha 1920. 178 s.
 SVOZIL, Josef: *Dr. Edvard Beneš a spol.* Praha 1926. 36 s.
 KRATOCHVÍL, J.: *Jménem republiky? Mé slovo k vítězství gajdovské pravdy*. Praha 1928. 16 s.
 PAULUS, František: *Generál Gajda před kárným výborem*. Praha 1928. 166 s.
 BAUER, František: *Moje zkušenosti z NOF*. Praha 1929. 94 s.
Případ Gajdův! Praha b. d. 16 s.
 GAJDA, Radola: *Stavovská demokracie národního státu*. Praha 1934. 173 s.
 MUSSOLINI, Benito: *Řeči o Itálii a fašismu*. Praha 1935. 292 s.
Dokumenty k předvečeru druhé světové války. Praha 1949. 128 s.

LITERATURA

- KAPRAS, Jan: *Fašismus*. Praha 1939. 305 s.
 PAULUS, František: *Případ generála Gajdy*. Bratislava 1939. 156 s.
 MODRÁČEK, František: *Fašistické převraty*. Praha 1947. 446 s.
 PEŠA, Václav: *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*. Časopis Matice moravské, 72, 1953, s. 210–248.
 KRÁL, Václav: *Politické strany a Mnichov*. Praha 1961. 229 s.
 GAJANOVÁ, Alena: *Dvojitá tvář. Z historie předmnichovského fašismu*. Praha 1962. 209 s.
 KROŇSKI, Tadeusz: *Fašismus a evropská tradice*. Praha 1967. 88 s.
Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Ed. L. HOLOTÍK. Bratislava 1969. 322 s.
 MOULIS, Miroslav: *Tajné heslo granát*. Praha 1973. 124 s.
 HARNA, Josef: *K pronikání fašismu do politického systému buržoazní Československé republiky*. Sborník k dějinám imperialismu, 5, 1978, č. 2, s. 261–281.
 KUČERA, Bohumil: *Brněnský puč roku 1933 před Státním soudem*. Právněhistorické studie, 1978, s. 85–111.
 PASÁK, Tomáš: *K historii českého fašismu*. Praha 1985. 94 s.
 FARGAŠOVÁ, Eva: *Nástin vývoje organizací českého fašistického hnutí v letech 1921–1929*. Sborník k dějinám 19. a 20. století, 11, 1989, s. 135–159.
 NAUMANN, P.: *Ještě k Gajdově aféře*. Střední Evropa, 6, 1990, č. 16, s. 95–97.
 GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Počátky Národního souručenství v roce 1939*. Český časopis historický, 91, 1993, č. 3, s. 417–439.
 NĚMEC, Petr: *Hnutí českých fašistů na Moravě v letech 1939–1945*. In: 22. mikulovské sympozium 1992. Brno 1993, s. 143–148.
 HABRMANOVÁ, Magda: *Počátky fašistického hnutí ve Slezsku a na Ostravsku (do roku 1928)*. Slezský sborník, 92, 1994, č. 3–4, s. 202–217.
 FIC, Vladimír: *Vývojové tendence fašismu na Moravě a ve Slezsku v letech 1930–1938*. Vlastivědný věstník moravský, 47, 1995, č. 4, s. 391–401.
 GREGOROVIČ, Miroslav: *Kapitoly o českém fašismu. Fašismus jako měřítko politické dezorientace*. Praha 1995. 186 s.

- KLÍMEK, Antonín – HOFMAN, Petr: *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda*. Praha 1995. 285 s.
- KLÍMEK, Antonín: *Boj o Hrad, 1. Hrad a pětka (1918–1926)*. Praha 1996. 432 s.
- KLÍMEK, Antonín: *Boj o Hrad, 2. Kdo po Masarykovi? (1926–1935)*. Praha 1998. 684 s.
- PASÁK, Tomáš: *Pod ochranou říše*. Praha 1998. 429 s.
- SLÁDEK, Zdeněk: *K politickému chorobopisu první republiky. Aféra Jiřího Stříbrného a Radoly Gajdy v roce 1926*. In: *Historické studie*, číslo vydané k sedmdesátinám Milana Otáhalu. Praha 1998, s. 176–194.
- PASÁK, Tomáš: *Český fašismus a kolaborace (1922–1945)*. Praha 1999. 486 s.
- NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001. 332 s.
- KOTLÁN, Pavel: *Fašismus a jeho česká podoba*. Přerov 2001. 78 s.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj: *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*. 3. vyd. Ostrava 2002. 543 s.
- KOTLÁN, Pavel: *Frakce Národní obce fašistické (NOF) na Moravě ve 20. letech 20. století*. Střední Morava, 2003, č. 17, s. 78–83.